

ՄԵՐԵՆԱԿ ԲԱՍՄԱԿԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԻ
 ԱԶԳԱՅԻՆ
 ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱԹԱԿԱՆ

357 ՏԱՐԻ
 1905

ԹԻՒ 24 ՅՈՒՆԻՍ 8

ԽՍՐԱԳԻՐ-ՏՅՈՐԵՆ
 Ա. ՄԱՍՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ
 ԻԶՄԻՐ

HASGALIAN 605 Smy

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

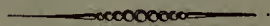
ԿՈՐԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ	Օրէնքը	609
Ե. Ե. Դ.	Արարչագործութեան Միքոսը	614
ԶԱՊԷԼ ԵՍՍՅԵԱՆ	Սկիւտարի վերջալոյսներ	615
ԹՈՐԿՈՄ	Գրիգոր Զիլինկիրեան (Կենս. Նօթեր)	621
ՆՈՒՐՀԱՆ	Ճերմակ ու Սեւ	628
	Լրաքաղ	632

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԵԱՆՑ

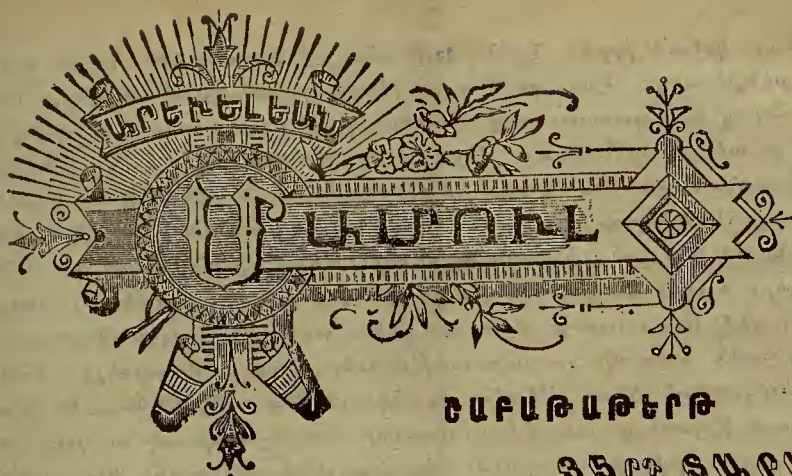
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԸ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆԻ

ԳԻՆ 30 ՂՐՈՒՇ

ՕՐԵՆՔԻՆ

Ո՛՞՞ ՕՐԵՆՔԻՆ ծաղու մին մասին հարկ է դրել, եւ ո՛չ ալ անոր ոգիին մասին, որոնց վրայով արդէն հատորներ գրուած են կարող գրիչներու կողմէ առհասարակ, Օրէնքի տեսակները բազմաթիւ են, որոնք ամէնքն ալ անհրաժեշտ են մարդկային կեանքին լուսագոյն ուղղութիւն մը տալու համար: Օրէնքը հարկաւոր է, վասն զի մարդը առանց անոր անկարելի է որ ապրի, միշտ իբրեւ կոշկոճիչ թակ պէտք է իր գլխուն վրայ գտնուի ան, ապա թէ ոչ հազարաւոր զանցառութիւններ կ'ծնին, շատ մը չարիքներ երեւան կուգան, որոնց հետեւանքը միշտ կ'կրէ ընկերութիւնը ու սա կ'առնէ շարունակ: Այն ատեն իսկ երբ մարդուն դիտակցութիւնը զարգացած է իր սրտին խորը եւ իր ցած վիճակէն վեր բարձրացած է աստիճան առ աստիճան, օրէնքը երեւան եկած ու սկսած է իր կարեւոր դերը կատարել: Ամէն ժողովուրդ, իւրաքանչիւր կառավարութիւն, մէն մի վարչութիւն իրենց կանոնները տեսցած են եւ օրէնքները, որոնց չորհիւ կ'ապրին անոնք հետեւելով գեղեցիկ ուղղութեան մը, վասն զի պէտք է շատ լաւ համոզուած մնալ թէ զաւազանը ինչ դեր որ կ'կատարէ կոյրի մը համար եւ կամ թէ նոյնիսկ իբրեւ ուղեցոյց, նոյն հարկաւոր դերը կ'կատարէ հաւե օրէնքը, առանց որուն՝ կեանքի սայլաքումներ չեն պակսիր բնաւ՝ մոլորեցընող եւ բարոյապէս եւ ֆիզիկապէս սպաննող:

Պէտք է որ մարդուն բարոյական կեանքը հիմնուած ու հաստատուած ըլլայ բարոյական ճշմարտութեանց վրայ, որոնք դարձ-

եալ կրնա՛ն իրրեւ նշանակելի զեր մը կատարել ու բռնել միշտ օրէնքի տեղ: Վասն զի մարդկութեան բարձրացման մեծապէս սատարող եւ նպաստաւորող պայման կ'դառնայ բարոյական օրէնքը: Այս տեսակ օրէնքները, միշտ իրենց իսկութեամբ եւ էութեամբ կարծես մասնաւոր միտում մը ունին մարդուն աշխուշոյման նպաստել, հետեւաբար հիննալու պատահականութենէն բոլորովին զերծ են, թէ իսկ գտնուին աղտոտ ընկերութեան մը աննպաստ պայմաններուն տակ եւ կամ բոլորովին իրենց ողիւն հակառակ միջավայրի մը մէջ: Ասոր համար մշտանոս վճիտ աղբիւրի մը պէս միշտ դուրս կ'հոսին շատ մը լուսաբանութիւններ, առանց մթաղնելու, նման մարգարիտի մը որ թէպէտ աղտեղութեանց մէջ կ'իյնայ, եւ սակայն կ'սլահէ դարձեալ իր լուսաւոր ճաճանչաւորումը ու դարձեալ կ'շողայ երփնեքանդ արեւու: Ճառագայթներուն տակ, Բարոյական օրէնքները անյեղլի են եւ անփոփոխ, մշտակեաց են ու անմեռ, ամէն ժամանակի համար շինուած են անոնք եւ ամէն ժողովուրդ կրնայ օգտուիլ անոնցմէ: Ասոր համար է, որ ծանկի զիեզ խօսքը, զոր օրինակ թէպէտ երկու բառ, բայց միշտ միեւնոյն ազդուութիւնը պահած է իր մէջ, հոգ չէ թէ դայն արտասանողէն ի վեր երեք հազար տարիներ անցած ըլլան: Յաւիտեական թարմութիւն մը, առուգութիւն մը ունի, զորս տակաւին պիտի պահէ մինչեւ վերջ մարդուն մեծութեան իրրեւ հիմն ու խարխալ:

Այս՝ ըստ ինքեան շատ պարզ խօսքը կրնայ աշխարհի բոլոր մարդոց օրէնքներուն մայրը ըլլալ, ու կրնանք ըսել որ մեր բարոյական կեանքի բոլոր օրէնքները՝ նշանակութիւն մը չունին առանց ինքզինքը ճանչնալու մեծագոյն առաքինութեան տիրացած ըլլալու: Ամէն առաքինութիւն անկէ կը ծնի, ասոր կասկած չկայ: Սակայն ձգե՛նք այս պարագան:

*
* *
*

Գործնական կեանքի հետ վերաբերութիւն եւ առնչութիւն ունեցող ամէն օրէնք, պէտք է գիտնալ որ սովորութենէ կ'ըզխի օրէնք մը նախ եւ առաջ օրէնք, գրաւոր օրէնք ըլլալէ առաջ սովորութիւն մըն է, որն որ տակաւ կ'ըջարանայ այս կամ այն հասարակութեան մէջ, մինչեւ որ դառնայ գրաւոր օրէնք: Զէ՞ մի որ այսօր երբ շատ մը վայրերի ժողովուրդներ գրաւոր օրէնք թէպէտ չունին եւ սակայն իրենց առանձին ուրոյն սովորութիւնները ունին, որոնք օր մը անչուշտ գրաւոր օրէնքներու ծնունդ կուտան անկասկած: Հետեւաբար առանց տարակուսանքի կրնանք ընդունիլ թէ օրէնքին մայրը՝ սովորութիւնն է: Օրինակով մը աւելի լաւ կ'բացատրուի մեր վարկածը, ընդհանրապէս սովորութիւն էր՝ ամառ տղան 15 տարեկան ամուսնացնել ու աղջիկը 12 կամ 13 տարեկան, այս սովորութիւնը մասնաւոր ուշադրութեան կ'արժանի ամուսնութեան օ-

րէնք մը զրուած ատեն ու կ'նշանակուին իրրեւ ամուսնութեան: ուրոյ տարիք՝ վերոյիշեալ թիւերը: Առաջ որ անդիւր օրէնք մըն էր՝ սովորութեամբ, այժմ գրաւոր օրէնք մը կ'դառնայ մասնաւոր յօդուածի մը սահմանին մէջ մանկուի այլ եւս անփութիւն ըլլալու հաւանականութիւնը կայ: Վասն զի երկար դարեր շարունակ բերնէ բերան, սերունդէ սերունդ փոխանցուելով իր վերջին կաղապարին մէջ կ'մտնէ *évolution*ի օրէնքով: Սովորութիւններն իսկ իրենց զիմայեղութիւնները ունին, որոնք օր մը իրենց վերջնական ձևը կ'առնեն ու առաջ որ իւրաքանչիւրի կամքէն կախում ունէր անոր գործադրումը գրաւոր օրէնքի փոխուելէ յետոյ ամէնուն համար առհասարակ հաւասար կ'նկատուի, այս պատճառաւ կ'ըսենք թէ ամէն մարդ նոյն է օրէնքին առջեւ ու հաւասար իրարու: Երբ սովորութիւն եղած ատեն ամէնուն կողմէ անխափր կ'գործադրուէր, պէտք է որ օրէնք դարձած միջոցին ալ անթերի կերպով գործադրուի: Այսպէս սովորութիւնը՝ սովորութիւն ըլլալէ կը դադրի, որով օր մը երկար ժամանակ անցնելէն յետոյ՝ ւարդ կ'կասկածի թէ, օրէնքը օր մը եղած է իրենց ազգային սովորութիւնը: Ամէնէն մեծ օրէնսդիրները, Սողոմէն սկսեալ, միշտ ժողովուրդին սովորութիւնէն քաղած են իրենց օրէնքներուն ատաղձը, ու անոնցմով բարձրացուցած են իրենց շէնքը: Ամէն ժողովուրդ իր միջավայրին, իր ապրելակերպին, իր հոգեկան պահանջութիւններուն համեմատ ունի սովորութիւն: Եւ հետեւաբար օրէնք: Եւ սակայն ինչպէս որ անոնք՝ ժողովուրդները — կ'տարբերին իրարմէ ընտելութեամբ, գործով եւ ուրիշ կարող մը բաներով, այսպէս ալ իրենց սովորութիւններով՝ կ'տարբերին, եւ մէկուն ունեցածը միւսը չափ անգամ չունենար, վասն զի սովորութիւնն ալ մարդուն հոգեկան եւ իմացական կարողութիւնէն կ'ծնի: Ժողովուրդի մը այս կարողութիւնը ո՛րքան բարձր ըլլայ՝ ու դարգացած, ա՛յնքան աւելի բարձր կ'ըլլան անոր սովորութիւնը եւ օրէնքը: Արով չդարգացած եւ մաքով չբարձրացած ժողովուրդը պէտք կ'զգայ օրէնքի, ու կ'դիմէ իր զրացնին, անոր օրէնքները ու սովորութիւնները անխափր կ'ընդունի եւ կամ թէ երբեմն չա՛տօշինչ փոփոխութիւններով, եկեղեցական օրէնքները այսպէս եղած են: Մարդկութեան մէջ հետեւեալութիւնը ամէնէն դատապարտելի գործն է, ու ժողովուրդի մը ի՛նչ ըլլալը հասկնալու համար, պէտք է քննել իր օրէնքները եւ բաղդատել զանոնք ուրիշ ժողովուրդներու օրէնքներուն հետ, տարբերութիւնը անմիջապէս մէջտեղ կ'նլլէ: Օրէնքները ճշմարտութիւններ են, որոնք ընտել են եղծանիր, եւ ցոյց կուտան ժողովուրդներուն ամէնուն ալ հոգեկան կարողութիւնը եւ իրենց հոգեբանութիւնը: Օրէնքը խտացումն է որ եւ է ժողովուրդի մը հոգեբանութեան: Ասոր համար հասկնալ եթէ փորձենք թէ հոսկայեցի ժողովուրդը ի՛նչ կարժէ իրրեւ ժողովուրդ, պէ՛տք է քննել իր օրէնքը, սովորութիւնները, եւ ահա՛ իր կատար-

եալ ամբողջութեամբ երեւան պիտի դայ ան ինքնին թէ իսկ չունենայ լիակատար պատմութիւն:

Ամէն օրէնք ալ անփոփոխ չէ՝ սակայն, եւ նոյնիսկ հարիւրաւոր տարիներ պարելու իրաւունք չունին. այս պարագան պէտք է նկատողութեան առնեն անո՛նք՝ որոնք օրէնքի գոյութեան եւ անվթար պահպանումին նախանձախնդիր ըլլալին կ'ցուցնեն. ժամանակը միայն կրնայ նուիրագործել օրէնքի մը եւ սովորութեան մը կեանքը: Անշուշտ մեր նախնիք շատ մը հաւատալիքներ, սովորութիւններ ունէին, որոնց համեմատ կ'ապրէին անոնք, եւ սակայն շատեր հիմա մոռցուած են. ժամանակը սովորութիւններուն, եւ օրէնքներուն բովմն է. շատեր կ'այրին, կ'սպառին, կ'մեռնին, մինչ ուրիշներ գտուած, մաքրուած դուրս կ'ելլեն: Արդ, ամենէն աւելի հիմա է որ հին ամէն սովորութիւն իր հակահարուածը կուտէ, եւ ամէն անյարմար եւ ալանդակ օրէնք այլեւս գործադրելի ըլլալէ կ'դադրի: Եթէ կան մարդիկ որոնք հինով կ'զբաղին, ու կերպով մը կ'հակառակին նորին, պէտք է վստահ ըլլալ թէ այսպիսիները թշնամիներ են ա՛յն օրէնքին՝ որուն ինքզինքնին նախանձախնդիր պաշտպանը ցոյց կուտան: Կրօնական շատ մը սովորութիւններ, հաւատալիքներ այսօր մեր ծիծաղը կ'շարժեն, վասն զի մեր դարուն ոգիին տրամադրած ուղղութիւնը չունին. այլեւս անոնք չեն կրնար ապրիլ. անոնց սնունդ հայթայթելը անկարելի է. առկայծեալ լապտերի մը պէս պէտք է մարին: Ոչ շատ հիները ըսած են թէ ամուսնութիւնը խորհուրդ մըն է, սակայն, ոչ ոք կրնայ ընդունիլ անոր sacrament ըլլալը, հոգ չէ թէ այդ ոչ շատ հիները արդէն բառը սխալ հասկնալով sacrament թարգմանած ըլլան, փոխանակ mystèreի, որմէ ծնաւ սա ալանդակ դադափարը թէ ամուսնութիւնը եօթը խորհուրդներէն մէկն է. չեմ գիտեր թէ փրկութեան ի՛նչ դեր կրնայ ան կատարել՝ ըստ քրիստոնէական եկեղեցիի վարդապետութեան: Բողոքականութիւնը այս վարկածը միանգամ ընդ միշտ վտարեց եկեղեցիէն եւ նկատեց զայն իբրեւ աշխարհիկ եւ բնական բան մը, միայն անոր մէջ դնելով բարոյականի ա՛յն ոգին, որով միայն ամուսնութեամբ կազմուած ընտանեկան յարկ մը երջանիկ կ'ըլլայ: Ասոր համար, ամուսնութիւնը եկեղեցական իշխանութեան իրաւասութեան տակէն ելաւ, ու մտաւ քաղաքական իշխանութեան մէջ. արդէն սխալ՝ բոլորովին սխալ չէ՞ ամուսնացողներու գործը յանձնել չամուսնացողներու՝ որոնք բնականաբար որ եւ է կարծիք չեն կրնար յայտնել ու չինել, այլ միայն կ'հիմնուին կարգ մը անհաղի եւ ալանդակ նկատելիքներու վրայ, որոնց հետեւանքը ուրիշ բան չըլլար՝ բայց եթէ արդար կողմին անիրաւութիւն եւ ան ալ յայտնի անիրաւութիւն:

Օրէնքը իր ազդուութիւնը (energie) պահելու համար, պէտք է որ ամէն դարու եւ ամէն ժամանակի զգեստը հագնի, անխելքութիւն է

իրբեւ սուրբ (?) հայրերու կողմէ գրուած օրէնքները պահել, որոնց տրամադրութիւնը մեր ծիծաղը միայն կ'շարժէ: Եկեղեցական օրէնքները եւ սովորութիւնները ամէնէն աւելի, որպէս զի պահեն իրենց հեղինակութիւնը, պէտք է նախ եւ առաջ յարմարին ժամանակին, ապա թէ ոչ նոր դարը, նոր ոգին, նոր ժամանակը, նոր պիտութիւնը կ'զարնեն անոնց ամէնէն զօրաւոր աքացին, որմէ վերջ այլեւս չեն կրնար ապրիլ եւ անոնց նախանձայոյզ պահպանակներուն աշխատութիւնը դուր ուժի սպառում մը կ'ըլլայ, եւ ոչ աւելի: Մեր առօրեայ կեանքին հետ վերաբերում ունեցող ամէն օրէնք եւ կանոն պէտք է յարմարի մեր ապրած ժամանակին, որոնց փոփոխումին հարկ պիտի տեսնեն նաեւ մեզմէ վերջ գալիք սերունդները: Օրէնքներու կեանքն ալ զրկենք երկնող եւ ձեռող ժողովուրդներու կեանքին վրայ պէտք է ձեռուի եւ անոր համար կազմուի անխելքութիւն եւ յիմարութիւն է այս տեսակ օրէնքի մը վերջնական կաղապար մը տալ: Կրօնքներն իսկ այս տեսակ վիճակի մը ենթակայ չեն կըրնար ըլլալ. անոնք ալ իրբեւ շատ մը օրէնքներու, կանոններու ամբողջութիւն՝ միշտ փոփոխութեան ենթակայ են, ժամանակը միշտ անդգաւարաբար կ'տեսնէ իր գործը. եւ ահա՛ կուգայ ատենը, յորում կ'պոռթկայ դուրս ամէն նորութիւն եւ բարեփոխում, ինչպէս պատահեցաւ զոր օրինակ հռոմէական եկեղեցիին, որուն ծոցէն ելաւ բողոքականութիւնը: Բնականաբար բողոքականութիւնը օգտակար դորձ մը եղաւ, բայց հռոմէական եկեղեցիին համար ալ փնասակար եղաւ: Մինչդեռ եթէ քարացած չմնար ան հարիւրաւոր տարիներ առաջ գրուած օրէնքներու վրայ ու անոնց մէջ չեղծանէր, անանկ խոշոր չարիք մը չպիտի ըլլար իրեն: Ժամանակը եկած էր ու ան իր դորձը կատարեց: Կրօնքներն իսկ, որքան պարծենան թէ աստուածային հիմնադիր ունեցած են իրենք, դարձեալ ենթակայ են ժամանակին աղղկեցութեան: Ամէն ժամանակ իր մարդն ունի, հետեւաբար ամէն դար ալ իր կրօնքը, իր օրէնքը, իր սովորութիւնը պէտք է ունենայ: Երէկուանը այսօր չկրնար ապրիլ, ինչպէս որ այսօրուանն ալ վաղը չպիտի ապրի:

ԿՈՐԻԻՆ ԿԱՐԴԱՍԵՏ

ԱՐԱՐՉԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՄԻԹՈՍԸ

(ԴԱՆԻՅՈՐՆԻՍՑԻՈՑ ՄԷՋ)

Ոչ համասի երկու եղբայր
Յօրինեցին աշխարհիս կարգ.
Բուսցուցին շա՛ս ծաղիկ ու ծառ,
Հստեղծելով անասուններ անհամար:
Երիցագոյնն ⁽¹⁾ այնուհետեւ կը վերանայ
Դեպի երկինք, բողբոջ կը քսուէրն ⁽²⁾ երկրի վրայ:
Սա մընաշով միմակ՝ սրբին ձանձրոյթէն եր
Որ ծնաւ մանրիկ մանուկներ,
Որպէս զի իրեն
Յաւեհ ընկերեն.
Բայց այդ գոցորիկ եակներու հոյն անքիւ
Տըխեղծ ծընած ու վասուժ՝
Պիտի կորչէր ըսնուգիւ
Կամ շա՛ս կանուխ կամ շա՛ս ուշ,
Երբ Լուսինն անոնց վըրայ կարեկցելով՝
Խնամ չը քանէր իբեւ մայր մը քարեգորով.
Երախագէտ սիրեն Արեւուն
Սեռ կապուեցաւ սիրով մ'անհուն
Հէ՛ս Լուսինն վեհ ու գեղանի,
Որ փոխադարձ սիրեց զանի:
Փոքրահասակ տղաքներն իսկոյն
Ջերմ յարեցան իրենց զոյգ մը պաշտպաններուն:
Բայց երբ մեծցան՝ տեսն ք'երկու այդ շողեր
Անկարգ սիրով մը կը քսուէր՝
Ու ա՛յ զիրենք չեն տածեր
Նախկին գութով ծնեղասեր:
Դիշէր մ'աչ յանկարծ
Արեւն ու շուսին
Մեկնումով մ'անդարձ
Հեռացան երկրէս երկուքն ի միասին:
Ոչ ոք էր տեղեակ
Թե ո՞ւր էին շուսաւորներն այդ երկեակ:
Սակայն երկրի վրայ բողբոջին մի աղջիկ,
Որ շուս անելով մարմնով գեղեցիկ՝
Եղաւ կինն
Սյն նախկին՝
Որմէ ծընան ուրիշ կանայք

(1) Հողմը: — (2) Արեւը:

Սիրուն՝ սակայն անձնականակ,
Յողդողդ քարփով մը փոփոխման,
Իրենց Լուսին — Մօրը նրանս,
Յայտնընցաւ դարձեալ քե զոյգ մ'այդ շողեր
Երկնի խորերն առանձնացած են եղեր . . . :

Արեւն անձնասուր
Իր սարփանփին հուր՝
Սիրելունցն Լուսնի
Պատաստեց գաղտնի
Օրեան մը պերճ՝
Ուր կ'ապրին անվերջ,
Լուսինը յաճախ
Կը տեսնեն մարդիկ՝
Միշտ վեհ ու չքմադ,
Ու իր քաղաքիկ
Ու քաղաքական
Լօղիկով ծածան՝
Ու արծաթ մագերովն
Հեռուն մագերով՝
Խոյս կուտայ ա՛յն մասներէն
Որ զինք բըռնել կը սիրեն,
Այսպէս չլքեց նա բոլոր
Իր զաւակներն երկրաւոր,
Ու կը հալի սիրովն անհուն
Իր սարփաւոր Արեւուն:

Ե. Ս. Գ.

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՎԵՐՋԱԼՈՅՄՆԵՐ

VIII

Առաւօտուն Հայտար — Բաշախ սքանչելի գերեզմանոցին մէջ բա-
ւական դիգերնէ բաքը՝ Բեքա, ի՛նչ հակասութիւն եւ ինչպէս ամ-
բողջ օրը զղջացի նոճիններուն շուքը — որոնց մթին եւ հոծ սիւլուէ-
թը հեռուէն շատոնց ի վեր դիւ կը հրապուրէր — եւ անանուխի
բուրմունքը թողուցած եւ մեկնած ըլլալուս մոլորութիւններ նեղ
շաւիղներու մէջ՝ բարձր նոճիններուն տակ զրեթէ մթին, անոնց սօ-
սաւինովը գաշնակաւոր, կէս մը գինով ուտինի եւ անանուխի բուր-
մունքէն խառնուած գերեզմանոցներու յատուկ անսահմանելի եւ
սարսափ հոտի մը հետ որուն մէջ փոսփորային եւ թարմ հողի ե-
րանդ մը կայ, Վարդազոյն կամ երկնադոյն տապանաքարեր, ցցուած
հողին մէջէն ճակատնին դարձուցած արեւելքին եւ ծածկուած ոս-

կեզոծ արձանադրութիւններով. աստին անգին դմբէթներ, քիւրպէ-
ներու սիլուէթներ պերճօրէն պեղեցիկ իրենց ճալատարապետական
նյութութիւններով եւ քանդակներով. ու ամենուն վրայ միահեծան
եւ տիրական մթնութիւնը նոճիներու անտառին, վէսօրէն բարձրա-
ցած եւ օրօրուն կապոյտ եւ սակեզօծ երկնքին տակ:

Երբ Հայտար Բաշաին նաւամատոյցէն շուգնաւ մեղ տարաւ,
բաւական առնն դեռ աչքերս սեւեռած մնացին գերեզմանոցին՝ որ
իր սգաւոր շուքը կ'երկարէ Սկիւտարի թաղերուն եւ տանիքներուն
վրայ: Զարմանալի չէ որ այսքան անուշ մեղամաղձոտութեամբ սո-
ղորուած երկրի մը մէջ սիրոյ եւ վայելքի երգերը անպամ երկար
ողբեր ըլլան, տխրութիւնով լեցուն՝ որոնց սարսուռին մէջ մահ-
ուան համը կայ արդէն:

Բերա՝ առաջին այցելութենէն իսկ հարկ եղաւ մոռնալ Հայտար
Բաշան իր նոճիներով, եւ իր բուրմունքներով. աշխարհիկ խօսակ-
ցութիւններ, քիչ մը համեմուած բամբասանք. միջավայրը փոխուած
է արդէն, Սկիւտարի տիկիներուն հետ բազմատութեան կարելի չէ
դնել իրենց Բերաի քոյրերը: Հոս այլ եւս չեն ըսեր ինծի թէ ինչո՞ւ.
Բարեկ քօրսէ կամ դիւարի չինել չսորվեցայ, այլ ամենքն ալ կը
հարցնեն թէ ինչո՞ւ բան մը չեմ ըներ, ինչո՞ւ բան մը չեմ գրեր, ինչ-
պէ՞ս ամեն բան յարաբերական է, աս պետողութիւնները զիս կը մխի-
թարեն եւ սիրա կուտան, մինչեւ որ այնքան կը կրկնուին որ կ'սկսեմ
նեղանալ. վերջապէս . . . համար առլու պարտական չեմ մէկու մը:

Հետզհետէ սակայն իրենց առաւել կամ նուազ ճարպիկ արդու-
դարգերուն, սիրուն խօսակցութիւններուն եւ սրամիտ բամբասանք-
ներուն ներքեւէն մէջտեղ կուգայ այն անսովջ յաւակնութիւնը եւ
ծիճաղելի ինքնահաւանութիւնը որ յատկանշական է Բերայի ամեն
ազգէ միջակ դասուն կարգերուն, աւելի ուշ կ'անդրադառնամ թէ
Բերա բնակիլը ճշմարտապէս հարուստ եւ աշխարհիկ կեանքի հա-
ճոյքները կարենալ վայելողներուն շուքին տակ տեսալ մը պար-
ծանք է իրենց համար, ի՞նչ կ'ըսեմ, տիտղոս մը: Երեկոյեան դէմ
կ'անցնինք մեծ փողոցէն կամուրջ իջնելու համար, ու հետզհետէ
բազմայարկ եւ ագեղ շէնքերը, խառն բազմութիւնը, արդուգարդ-
ներու *baroque* գոյները, կլինքէ ոմանց գլխու եւ ազգերու մասնա-
ւոր մէկ օրօրումը այնպէս մը ջղերս կը դրգոնեն որ կ'սկսեմ գլխու
թեթեւ ցաւ մը ունենալ. աղեղ գոյներու եւ ձեւերու յաճախումը
պարզապէս Ֆիզիքական ազդեցութիւն մը կուենեայ իմ վրաս:

Ահաւասիկ բարեբաղդաբար կամուրջին վրայ թաթար ուխտա-
ւորներ. ինչպիսի երախտապարտ եմ իրենց անուշ եւ բարի աչքե-
րուն, իրենց գլխու ուրորուած փաթթոյներուն համար որ ներդաշ-
նակ գիծեր կը շինեն երբ խմբովին կը յառաջանան *rythmique* շար-
ժումներով, հանգիսաւոր եւ հանգարտ վերջալոյսի կարմիր հորիզո-
նին վրայ:

IX

Դեռ կանուխ է երբ Սիլիւտար կը հասնիմ եւ կուզեմ որ բոլորովին Բերաէն կրամ տարտամ եւ անախորժ զգայնութիւնը մաքրուի իմ մէջէս. դէպի բարձունքը կ'ելլանք. բայց հոն ալ ֆագիմոսի մը մէջ ուր խուռն բազմութիւն մը կայ, ո եւ է *démoté* երգ մը եւրոպայի ֆափե-ֆոնսեհրներէ վտարուած կը հալածէ մեզի. մեայն քիչ մը կը զուարճանամ դիտելով քանի մը գաւակներու աէր ամուրներ որ իրենց սերունդին հետ բերանաբաց մտիկ կ'ընեն ամենէն անպատկառ եւ ամենէն թեւաղբիշ *complices* երբ զարմանալիօրէն չպարուած եւ իր կարմիր ուսամերկ անդուսէ հազուադէպ մէջէն դուրս պուրկալու սպառնացող մանդ երգչուհիի մը բերնէն, որուն կարմիր չպարը քրտինքին հետ թուշն ի վար կը վազէ. կեղծերը չեն հասկնար ընականաբար երգին անառակ խօսքերը, այնքան անվրդով երեսոյթ ունին եւ ինքզինքնին անմեղ զբօսանքի մը տուած ըլլալու զոհուակութիւնը իրենց ամօյն աչքերուն մէջ:

Ահաւասիկ Պէյլէր պէյ, որուն ճերմակ եւ շքեղ պալատը իր պատկերը կը կրկնէ Վոսփօրի մէջ. վերէն կը նայինք գեղին վրայ, շոճներու ներքեւ սերուն փայտաչէն տուներ, անցած գոյներով որոնց երանդները մասնաւոր թրթռացում մը կուտան օդին. հետզհետէ թաղերը կը մոտանք. մարդ չկայ, ձայն չկայ. կարծես թէ ամեն ոք թողուցած ու մեկնած է այդ վանդակապառ դեղեցիկ տունիքէն որոնց մէջ այնքան հեշտ ըլլալու է կեանքը. Հին աղուոր ժամանակներու բեկոր մըն է կարծես Պէյլէր պէյ, Վոսփօրի եզերքը մտցուած ուր ոչ մէկ եւրոպացի չէ եկած իր տեղական դեղեցիկութիւններու անհասկացողութիւնովը բան մը պղծելու, բան մը քակելու կամ չինելու. ճերմակ եւ վարդադոյն տուներ իրենց վանդակներուն ներքեւ խոտօրէն կը պահեն իրենց ընակիչներուն ուրախութիւնները եւ ցաւերը, օրօրելով զանոնք մինաւորիկ նոճիներու կամ պարաւոր շոճներու սօսափելնովը, աստին անդին հազուադէպ անցորդներ, լայն եւ հանգստաւէտ ճիւղէով, կամ կնոջ սրկուէթներ, պաշտելիօրէն փափուկ եւ ներդաշնակ երկայն ծալքերով ֆէրաճէին մէջ եւ իրենց քաղաքիւտած զուլաններով որոնց կօր եւ պարզ դիմը հաճելիօրէն կուրուագծուի զուրս ցցուած շահնիշխներու ներքեւէն եւ պարզ ու հանգաւառ զիմերով փողոցներու հեռապառկերներուն վրայ:

Ալ ուշ է ժամանակը եւ պէտք է վերադառնալ. արեւը մայրը մտած է եւ հեռուէն Սիլիւտար մէկիկ մէկիկ կը մարէ իր բոցափառ պատուհանները. բարձունքին վրայ չնոացած անգամ մըն ալ կը նայիմ հանգաւառ եւ լոին թաղերուն վրայ. ինծի կը թուի թէ երջանկութիւնը հոգ է, բայց անաւասիկ կը մեկնիմ յանկարծ. Երբ տուն կը հասնիմ արդէն բաւական յոգնած եմ եւ զլիւսուս մէջ գա-

ղափարները կը պարեն։ Նոյն միջոցին համակ մը կ'ստանամ։ Յանձնարարական մըն է տեղական թերթի մը համար։ այդ համակն ալ կ'ըսէ թէ պէտք է աշխատիմ։ լաւ, միայն թէ վերջին յետաձգում մը։ վաղը հայոց գերեզմանատունը պիտի երթամ եւ անկէջ ետքը պիտի հեռանամ ատեն մը Սկիւտարէն, զմայլելի եւ ոսկեգօծ Սկիւտարէն որուն բաղմակողմանի հրապոյրները զիս վայելքով կը լեցնեն եւ կը հեռացնեն աշխատութենէն։

Սրտապնդուելու համար համակը անդամ մըն ալ կը կարդամ եւ որովհետեւ դեռ այն ատեն չէի գիտեր որ մեր գրականութեան մէջ պատուոյ տեղ մը գրաւելու համար պէտք է չփանալ, ինքզինքը ծանրէն քաշել եւ աղաչել տալ, միամտօրէն կարգի կը դնեմ կարգ մը գրուածքներ եւ կը մտադրեմ ես անձամբ ներկայացնել զանոնք խմբագրութեան։

X

Մեռելոցի օր մըն է եւ բարեկամիս հետ կանուխէն կը պատրաստուինք Պաղլար պաշիի հայոց գերեզմանատունը երթալու։ Պօլիս գալէս ի վեր ամեն օր փափաքած եմ այդ այցելութիւնը ընել, գերեզմանատուները իմ վրաս հանդարտեցնող աղբեցութիւն մը կ'ընեն։ հոգիիս մէջ խաղաղութիւն կ'իջնայ եւ կարծես թէ կը հաշտուիմ մահուան գաղափարին հետ։ իրաւ է թէ մեր երկրին բոլոր գերեզմանոցները ըլլան սեւ ու հոծ նոճիներու շուքին տակ տարածուած, ըլլան թմբիներու եւ կնձիներու լայնածաւալ հովանիին ներքեւ, հրապուրիչ անդորրութիւն մը ունին։ գերագոյն հանգիստի եւ մշտնջենաւոր խաղաղութեան հրապոյրը։ Բարեկի մէջ գերեզմանոցները, չափազանց զարդարուած եւ պղտիկ քառակուսի չէնքերէ խճողուած անհրապոյր եւ ըմբոստացնող բան մը ունին որ միշտ զարմանալի անձկութիւն մը կը պատճառէր ինծի։ Տիեզերական եւ անխուսափելի մահուան օրէնքը կը սաւառնի հոս միջնորդութիւն մէջ եւ հողակոյտներուն ամենէն համեստն ալ խորին տխրութիւն մը կը ներշնչէ։ ա'յնքան ապրողներուն համար, հորիզոնը գեղեցիկ է, տիրական եւ փարթամ գեղեցկութիւնովը Սկիւտարի առաւօտներուն։ նորածաղ աբուին ճառագայթներուն ներքեւ Մարմարան կը փալվիլի անհամար ոսկի ցոլքերով, ու կղզիները վարդագոյն, անխլթական, կը ծփան կարծես ալիքներուն վրայ, իրենց չրճագիծը անորոշ կը խառնուի դեռ միջնորդութիւն մէջ տատանող վարդագոյն մշուշին հետ։

Թմբիներուն բուրմնաւէտ շուքին ներքեւ բարեկամիս հետ կը քալեմ զգուշութեամբ եւ ամեն քայլս հոգիս կը խռովէ։ ինծի կը թուի թէ հողը կը սարսուայ իր մէջ պարունակող անհամար մարդկային փոշիներով, տարիներ, դարեր ետքը ո՞վ պիտի քալէ իմ չորս հովին բաժնուած էութեանս վրայէն։ իմ գոյութեանս ամեն մասնիկները կը ցաւին եւ կուլան կարծես անխուսափելի քայքայումին գաղափարով որ հետզհետէ արեւցութիւն մը կ'ըլլայ եւ զիս կ'օրօ-

բէ տարտամօրէն, մեկամաղձոտ երգի մը պէս: Թարմ հողակոյտներ ասղին անդին իրենց վրայ կը կրեն թառամած ծաղկեփուռնջեր, ճերմակ ժապաւէններու բեկորներ որոնց վրայէն անձրեւը կամ դիշերուան խոնուութիւնը աւրած է հեռացող սիրելիին անուանին ոսկեղօծ գիրերը: անդին զինքը լացող հողին մէջ չէ՞ մի որ իր յիշատակն ալ պիտի աւրուի հետզհետէ: տեղ տեղ լքուած ու մոռցուած կոյտեր որոնց ներկայութիւնը կարելի է զուշակել միայն խոտերուն բարձրացող մակարդակէն, ու մարմարեայ յիշատակարաններուն մէջնէն պղտիկ կոյտեր, տղու դերեզմաններ: քառանկիւն մարմարեայ տախտակ մը ուշադրութիւնս կը դրաւէ եւ կը կարդամ աղջկան մը անունը ծննդնաւ եւ մահուան թուականներով: այնքան մօտ այդ թուականները: ութը տարի միայն իր պղտիկ աչքերը արեւին խնդացեր են, ութը ոչինչ տարիներ միայն, փափաքներ, տենջանքներ իր մանկական սիրտը յուզեր են ուրախութիւնով կամ տխրութիւնով: ու անկարեկիր ցաւը ասեր զինքը տարեր է հողին: ու այդ պղտիկ դերեզմանը, կորսուած մեծ տապանաքարերու մէջ տեղ, յանկարծ անսահմանի տառապանքով մը կը զաւարէ հոգիս, ծունգերս կը կթռնին եւ սրտիս տաքնապը կուզեմ աղաղակել ամենուն իբր թէ սպառնալիք մը ըլլար հող: բոլոր մայրերը որոնք պղտիկ, վարդադոյն էակ մը կը սեղմեն իրենց կուրծքին վրայ, որոնք խարտեալ կամ թուխ խոպոպիքներու բուրմունքովը կ'արբենան եւ կամ կապոյտ ու սեւ մանկական աչքերու մէջ անձկութեամբ կը փնտռեն ուրախութիւնը կամ ցաւը, պիտի հասկնան անիկա:

Մանիշակներու, միօգօթիսներու եւ շահարակներու փուռնջեր կը ծաղկին պղտիկ գերեզմանոցին շուրջը եւ կը խորհիմ անմխիթարելի մօրը վրայ որ իր սիրելի տղեկը ծածկող հողը ուղած է բուրումնաւէտեւ եւ գեղեցկացնել, ինչպէս ժապաւէններով եւ ժանեակներով զարդարած էր անոր օրօրոցը: Խեղճ եւ դժբաղդ մայր, մտքէդ կանցնի՞ որ քնդի բոլորովին անծանօթ կին մը քու սրտիդ ցաւովը կը տանջուի քու տղեկիդ համար:

Բարեկամս զիս դրեթէ ստիպմամբ կը հեռացնէ պղտիկ գերեզմանէն: արդարեւ հետզհետէ տկարութիւն մը կ'զգամ, աղօթքներու մրմունջներ որ ասղիէն անդիէն կը հասնին ինծի, երբեմն հեծկըլտանքներ եւ ողբեր բոլորովին կը խանգարեն ջիւղերս: պէտք է շուտ մեկնիլ որովհետեւ դերեզմանոցը հետզհետէ կը լեցուի այցելողներով, կրնան զիս ճանչնալ, կրնան տեսնել թէ որքան յուզուած եմ եւ ասիկա կ'երեւի ծիծաղելի բան է: այլ սակայն գեռ ուխտ մը ունիմ կատարելիք, պէտք է Դուրեանի գերեզմանին մօտենամ:

Ջերմնաւորութեամբ եւ զգուշաւոր կը յառաջանամ վախնալով որ մէկը մեզի կը տեսնայ: ծիծաղելին խրտուիւրակը հոգւոյս մէջն է այլ եւս եւ անխնայ կը խնդայ կարծես իմ ամենէն նուիրակն

ղղացումներուս վրայ. ինչո՞ւ չեմ գիտեր կ'ամհնամ ուրիշներուն աչքին առաջը եւ քաջաբար մօտենալու Սկիւտարի սքանչելի եւ անդուգակամ բանաստեղծին գերեզմանին:

Այլ սակայն այնքան սիրած, այնքան լացած եմ իրեն համար, իմ երիտասարդութեանս առաջին տարիներուն իր ցաւովը ցաւած եւ իր տառապանքովը տառապած եմ երկարօրէն. իր տենդերը, իր սագնապները, իր հիւանդ կուրծքին հեւքը եւ միտունջները տարիներու, տարիներու մէջէն եկած հասած են ինծի եւ կարծես մասնաւորօքս կամ անոնց եւ ականջովս լսած. ինչպէ՛ս պիտի ուզէի իր ժամանակին հասած ըլլալ ու գտնալ իր նուիրական հիւղակին ճամբան ու ըսել իրին թէ ինչպէ՛ս իր ցաւերը կ'երկարաձգուին եւ կը թրթոտն իմ հոգեոյս մէջ. թերեւս կարենայի իր տառապագին, եւ սքանչելի սրտին մէջ, իր տենդաղին ճակատին վրայ մխիթարութեան զովութիւնը եւ խաղաղութիւնը իջեցնել:

Սաղարթներու հովանիին ներքեւէն իր տապանաքարը կը բարձրանայ վէս եւ ճերմակ. մէկը չկայ մօտը. պիտի ուզէի որ քահանայ մը դար եւ աղօթէր իր վրայ. ինծի կը թուի որ խունկին հօտը եւ աղօթքին միմունջը աղէկ պիտի դար իր աշխարհի կարօտով տանջուած հոգիին. բայց դարձեալ չեմ համարձակիր քահանայ մը կանչել. հեռուէն խուսք մը պատանիներ կուգան չիտակ իր գերեզմանին, Պէրպէրեան վարժարանի աշակերտներ են. տապանին շուրջը բոլորուած կ'սպասեն, քահանայն կը մօտիկնայ. խունկի ծուէնները կոլորուին գերեզմանաքարին շուրջը. պատանիները ջերմեռանդ եւ յուզուած մտիկ կ'ընեն. պէտք է շնորհաւորել իրենց մեծերը որ ուղեր են այդ յարգանքը եւ սէրը դնել իրենց գեռ աղու սրտերուն մէջ, Սկիւտարի բանաստեղծին համար:

Քիչ մը հեռուն մինք ալ կիցած մտիկ կ'ընենք, ու կը խորհիմ ինքնիրենս:

Եթէ իրաւ է որ բան մը մնացած է քեզմէ, եթէ քու աճիւնէդ անկորնչելի մաս մը ազատած է հողին բռնաւոր քայքայումէն, եթէ քեզմէ շունչ մը, զղացում մը կը գեգերի հող, թող դայ իմ էութեանս հետ խառնուի, ու իմ աչքովս տեսնայ, իմ ականջովս լսէ, զողողուն սաղարթներուն զմրուխտը եւ թռչուններուն երգերը ու բոլոր այն բաները որոնցմէ առանց յադիսալու եւ կարօտով հեռացար, դուն օտար չպիտի ըլլաս իմ մէջս, քու յիշատակովդ օծուած եւ քու յոյգերովդ բաբախուն պիտի դաճաս իմ հողիս:

Ի՞նչ փոյթ նոյն իսկ եթէ քեզի հետ քու ցաւդ ու տառապանքդ ալ տեղաւորուէր իմ մէջս:

ԶԱՊԷԼ ԵՍՍԵՆՍ

ԳՐԻԳՈՐ ԶԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ)

Գր. Զիլինկերեան զաւակն է պարկեշտ եւ աշխատասէր դարբին արհեստաւորի մը, հաճի Յովակիմ, բնիկ Եւդոկիացի, որ ի մանկու-թենէ իզմիր փոխադրուելով՝ եւ իւր աշխատասիրութեամբ արհեստին մէջ յառաջանալով կ'ամուսնանայ Ասլանեան ընտանիքէն Սըրբուհի անուն օրերդին հետ, եւ հետզհետէ տուն տեղ կ'ըլլայ, վեց զաւակի հայր, եւ լաւ բարոյականի տէր մարդ մը, որով արհեստա-կիցներուն համարումը կ'զբաւէ վարպետ — գլուխ (էմնաֆ պաշը) կարգուելով, Պէտք է զիտնալ թէ ամէն արհեստաւոր հսկաֆ ի հընուց հաստատեալ «Օգնութեան դանձանակ» մը ունի իր զփաշղը եւ աղքատ արհեստակիցներուն օգնելու համար: — Կարծեմ մինչեւ հիմայ ալ կայ այս բարի սովորութիւնը հսկաֆ դասակարգին մէջ: — Բնականապէս այս դանձանակը վարպետ գլուխին քով կը դառնուէր, նա կը հաւաքէր զրամական նպաստները եւ ըստ արժանւոյն կը մատակարարէր: Հաճի Յովակիմ խիստ կարեկցող անձ մ'ըլլալով՝ երբ դանձանակին ստակը չէր բաւեր՝ ինք իր քովէն կը լրացնէր պակ-սածը, որպէս զի կարօտեալները չղրկուին օգնութենէ:

Հաճի Յովակիմի արու զաւակներէն երկուքը շատ տարիներ յառաջ դաղթած էին իզմիրէն, երիցագոյնը՝ Սիմոն անուն՝ Տրապիզոն, իսկ միւս կրտսերը Յակոբ՝ Աղեքսանդրաբոլ: Զաւակասէր հօր սիրտը անոնց կարօտովը միշտ անհանգիստ կ'ըլլայ եւ 71 թուականին իզմիրէն կը մեկնի իւր կինը եւ մէկ աղջիկ զաւակը առնելով: Նախ Տրապիզոն երթալով իւր անդրանիկ որդւոյն քով՝ անորմէ իւր կարօտութիւնը կ'առնէ, ապա Աղեքսանդրաբոլ կ'երթայ կրտսեր որդւոյն քով եւ հոն հաստատուելով հանգիստ կեանք մը կ'անցնէ իւր ծերութեան օրերուն մէջ, բայց զփաղդաբար քանի մը տարիէն իւր մահկանացուն կը կնքէ՝ երկու զաւակներէն ալ իւր կարօտը առնելէ յետոյ:

* * *

Այսչափ մը իւր ծնողաց վրայ տեղեկութիւն տալէ ետք՝ սկսինք անոր պատանեկութեան վրայ խօսիլ: Գր. Զիլինկերեան աշխոյժ եւ սրամիտ պատանի մ'էր: Վարժարանէն հրաժարելու պահուն շատ անչափահաս էր, եւ միայն քիչ մը հայերէնի եւ տաճկերէնի տեղեկութիւն ունէր:

Սոյն միջոցին Յովն աղա Սիմոնեան, ժամացոյցի վաճառական, Ս. Մեսրոպեան վարժարանի տեսուչ եւ դաստուր Անդրէաս փա-փազեանի հետ խիստ մտերիմ ըլլալով՝ այս վերջինէն խնդրեց բա-

ներսն եւ գործունեայ պատանի մը իբրեւ գրագիր: Անդրէաս պատուելին, որ ամէն մէկ աշակերտի մտաւորական կարողութիւնները լաւ կը ճանչնար, Յովհ. Սիմոնեանի մօտ գրագրութեան պաշտօնին արժան դատեց Գր. Զիլինկիրեան պատանին որ հաղիւ այն ատեն 13-14 տարեկան էր: Նա իւր ծնողաց հաւանութեամբ հրաժարեցաւ վարժարանէն եւ Սիմոնեան Յովհ. աղայի վաճառատան մէջ իբրեւ գրագիր հաստատուեցաւ:

Յիրաւի մարդ միայն դպրոցին մէջ չէ որ կը զարգանայ, ուսման սէր ունեցողին համար ամեն տեղ դպրոց է:

Գր. Զիլինկիրեան՝ փայլուն ապագայ մը ունենալու կոչուած էր, ուստի վաճառատան մէջ ունեցած պաշտօնը անթերի կատարելէ ետք՝ կ'աշխատէր նաեւ իւր միտքը մշակելու: Նախ դպրոցին մէջ անկատար թողուցած ուսումնները՝ հայերէն եւ տաճկերէն լեզուները կատարելագործեց: Բայց միայն սոյն լեզուներով դո՛հ չեղաւ, սկսաւ Յունարէն եւ Իտալերէն լեզուներն ալ սորվել: Իսկ Ֆրանսերէնի հոգւով մարմնով փարեցաւ, եւ իւր անկեղծ եւ սիրելի բարեկամը Մեսրոպ Նուպարեան, ատեն ատեն կ'երթար անոր կ'օգնէր Ֆրանսերէնի յառաջադիմութեան համար: Այսօր ոչ ոք կըրնայ ժխտել Գր. Զիլինկիրեանի տաճկերէնի եւ Ֆրանսերէնի քաջաւ հմուտ ըլլալը: Չմոռնամ ըսելու թէ ասկէ ութ տասն տարի առաջ փափաք ունեցաւ անգղիերէն լեզուն եւս սորվելու, եւ ժամանակ մը դաս առնելով Մ. Մամուրեանէ՝ այս լեզուին ալ բաւական հմտացաւ, եւ այսօր անգլիերէն կրնայ կարգաւ ու հասկնալ: Հաղուս գիւտ յիշողութիւն մ'ունէր այս պատանին, բայց մը միտքը պահելու համար մէկ անգամ միայն բառարան կը նայէր, եւ սորվածը երբէք չէր մոռնար:

Այսպէս Գր. Զիլինկիրեան պատանեկութենէ մինչեւ երիտասարդութիւն՝ վեց եօթն տարի չափ Յովհ. Սիմոնեան վաճառատան մէջ ամենայն հաւատարմութեամբ եւ գործունէութեամբ պաշտօնավարեց, որու համար միշտ դո՛հունակութիւն կը յայտնէր Յովհ. Սիմոնեան:

1860 թուականներուն յուսաւորեալներու եւ խաւարեալներու բաժանում մը դոյացաւ Իգմիրի մէջ:

Գր. Զիլինկիրեան անկաշկանդ կերպով իր գաղափարները յայտնել կը սիրէր:

Այն ատենուան զարգացեալ երիտասարդութիւնը յուսաւորեալներու խումբը կը կազմէր որոնք յաճախ Գր. Զիլինկիրեանի քով կ'երթային եւ անոր հետ կը խորհրդակցէին: Այս երիտասարդաց անոր քով յաճախելը Յովհ. Սիմոնեանի այնչափ հաճոյ չթուեցաւ, եւ դժգոհութիւն յայտնեց իր գրագրին՝ անոնց երթեւեկութեանց համար:

Գր. Զիլինկիրեանի նկարագիրը ճնշումէ չէր ախորժեր, ուստի

անմիջապէս հրաժարեցաւ իւր պաշտօնէն:

Մեսրոպ Նուպարեան, որ Գրբգոր Ձիլինկիրեանի տաղանդին վրայ հիացողներէն առաջինն էր եւ որ մեծ համարում կ'սնուցանէր անոր նկատմամբ, քաջալերեց զինք՝ որ թարգմանութեան գրասեն-
եակ մը բանայ, եւ նա համոզուելով իւր անկեղծ բարեկամին խոր-
հուրդին, ի գործ դրաւ անոր առաջարկութիւնը՝ անմիջապէս թարգ-
մանութեան գրասենեակ մը բանալով:

Պէտք է գիտնալ թէ ասկէ 40-50 տարի առաջ իզմիր բազմահը-
մուտ անձնաւորութիւններ խիստ հազուադիւտ էին: Երբ վաճառա-
կան դասը իմացաւ Քրանսերէնէ տաճկերէն եւ տաճկերենէ Քրան-
սերէն թարգմանութեան գրասենեակի մը հաստատուելը, ամէն ազ-
գէ վաճառականք՝ մանաւանդ Եւրոպացիք սկսան Գր. Ձիլինկիրեանի
գրասենեակը դիմել, եւ զո՛ւ մնալով անոր ծառայութենէն՝ շնորհա-
կալութեամբ եւ արժանաւորապէս վարձատրելով կը մեկնէին: Ա-
սոր համար ստէպ կ'ըսէր իւր բարեկամաց «Եւրոպացիք մարդու
յարգ կը ճանչնան»:

Իր այս դերքին մէջ անոր համակիրները չատցան, եւ իզմիրի
ղարդացեալ հայ երեսփոխարէններն ստէպ իր գրասենեակը կը
յաճախէր:

Երբ 1861 Յուլիս 1 Ծաղիկ հանդէսը սկսաւ հրատարակել, ա'լ
աւելի իւր համբաւը տարածուեցաւ, հեռաւոր աղգայինք եւս գրով
յարգանք եւ համակրութիւն կը յայտնէին իրեն:

Իզմիրի մէջ Գալուստ Կոստանդ, Մ. Մամուրեան սերտ յարաբե-
րութիւն հաստատած էին անոր հետ եւ իրենց լուրջ յօդուածներով
Ծաղիկի էջերը կը լեցնէին: Իսկ Մեսրոպ Նուպարեան ի պատանե-
կութենէ մինչեւ ցայսօր Ծաղիկի նախկին խմբագրին անբաժանելի
սիրական բարեկամն եղած է. այսպիսի անկեղծ մտերմութիւն թէ'
անցեալին եւ թէ' ներկայիս մէջ՝ հաշուադիւտ իրողութիւն մ'է:

Գր. Ձիլինկիրեան՝ իր այս դերքին մէջ՝ այնչափ մեծ համարում
ստացաւ, որ իր թշնամիները անգամ չէին կրնար անոր արժանիքը
ուրանալ, ի պահանջել հարկին անոր խորհուրդին եւ օժանդակու-
թեան կը դիմէին: Նա վեհանձնաբար իւր թշնամեաց հետ իսկ անյի-
շաջարութեամբ կը վարուէր:

Որովհետեւ խօսքերնիս Ծաղիկ հանդէսին վրայ է, յիշենք ուրեմն
համառօտակի Ծաղիկի վեցամեայ շրջանին անձնուէր զոհողութիւն-
ները:

Ծաղիկի 1863 Մարտ 1 իւ 107րդ թուոյն մէջ Ժեօն Ժաննեռու
պարահանդէսին վրայ ակնատեսս բարեկամի մը կողմէ խրկուած
վիպական յօդուած մը երեւցած էր, զուտ բանաստեղծական գրուածք
մը, որ իզմիրի այն ատենուան Ժեօն Ժաննեռուն ջիղերուն զպեր է,
եւ սկսեք են անուխ ուտելով կրակ ժայթքեցնել բերանէն, իրար
անցած՝ ամեն ուրեք կը պոռան իւր պոռչըտեն ըսելով՝ «պէտք է

Ծաղիկի խմբագրերը պատժուիւ» կառավարութեան կը դիմեն, «Այս մարդը մեր պատուոյն դպաւ» ըսելով՝ վրէժ կ'ուզեն լուծել, եւ հոսակ ուրեմն Ծաղիկի խմբագրերը բանտարկել կուտան. Բայց կառավարութեան արդարադատ առեանին չորհիւ անպարտ կը հռչակուի եւ հետեւեալ օրը բանտէն կ'ելլէ Ծաղիկի խմբագրերը՝ Յրանսացի ազգեցիկ բարեկամի մը օժանդակութեամբ:

Ծաղիկ իր հրատարակութեան առաջին օրէն սկսեալ թէեւ ամէն կողմէ եռանդուն քաջալերութիւն գտաւ, բայց ճշմարտութիւնը միշտ ամէն ակնաչնչութեամբ հաճելի չէ, ուստի Ծաղիկ 1865 Ապրիլ 1 իր 109րդ թիւով այսպէս կը խօսի Ծաղիկի ի Պոլիս փոխադրման վրայ:

«Մեր Թերթին հրատարակումը անկարելի էր որ իզմիրի մէջ շարունակուէր՝ վեցերորդ անգամ հակառակորդաց բուռնեան զոհուելէ ետք»:

Այսպէս Ծաղիկ 1865 Ապրիլ 1 կ'սկսի Պոլիս հրատարակուիլ մինչեւ 1867 Ապրիլ 12: Այս երկամեայ շրջանին մէջ Մ. Մամուրեան իր իմաստասիրական եւ գրական յօդուածներով կը փայլէր: Այս միջոցիս գրեթէ Մ. Մամուրեանի տնօրինութեան տակ կը հրատարակուէր Ծաղիկ, բայց Պերճեան (Գր. Չիլինլիբեան) իր յօդուածները անպակաս վ'ընէր, մինչեւ որ նորէն իզմիր փոխադրուեցաւ եւ 13-րդ թիւը սկսաւ հոս հրատարակուիլ: Բայց Ծաղիկ չատկարճ կեանք մ'ունեցաւ այնուհետեւ, գրեթէ 7-8 ամսի չափ հրատարակուելէ ետք՝ 1867 Նոյեմ. 1 թիւ 146րդ հրատարակելով՝ «Ծաղիկի» ղառքանականը վերնագրով կը գումարէ իր դադարումը, որմէ հետեւեալ մասը կը քաղեն:

«Օրագիր մը մեր մէջ երկու կերպով կրնայ ապրիլ, անցեալին ծառայելով ապագային ծառայելով: Հայը դպրոց, լրագիր, զիրք և Թաղարան կ'ըսէ կ'երթայ, այլ ո'չ վարժապետը կը պաշտպանէ և ո'չ մամուլը »:

Ծաղիկ այսպէս անցեալին չուղելով ծառայել դադարեցաւ:

Ծաղիկ թէ՛ իմաստասիրական եւ թէ՛ քննադատական կարեւոր յօդուածներ հրատարակած է, որոնցմէ մէկ քանին միայն կ'յիշենք հոս:

1864 թիւ 73րդ, «Հայ Ժէզուիթ մը» (որ Զամուրճեանը կ'ուղէ ակնարկել) խորագրով յօդուածը, ուր բարոյականութեան հիմը կ'ընդունի բնական օրէնքը: Այն միջոցին Մաւսիս կ'առաջարկէ որ բարոյականութեան վրայ իր գաղափարը յայտնէ Ծաղիկ:

Ծաղիկ, «Հայ Զոյիլ մը» վերնագրով յօդուածը հրատարակելէ ետք՝ իր 78րդ-79րդ թիւոց մէջ «ճշմարիտ բարոյականութիւն» խորագրին տակ իմաստալից տեսութիւն մը կ'ընէ՝ բարոյականի ծագումը իմաստասիրաբար բացատրելով, որ կարողաւ արժանի դրութիւն մ'է:

Կարելի չէ մի առ մի խմբագրական ամէն յօդուածները յիշել հոս: Միայն իւր սիրելի Վրոյրին (Մ. Մամուրեան) «Նամականիները»

չարքը» նշանաւոր են եւ ընտիր խորհրդածութիւններով լի երբ Մամուրեան անունը կը յիշեմ արմանքս զարմանքս հիացումի կը փոխուի, անոր բեղմնաւոր մտքին այլ եւ այլ նիւթերու վրայ գրածները միաքս կուզան, Պոլսոյ այն ատենուան թերթերուն մէջ մանաւանդ Մասիսի մէջ շատ լուրջ յօդուածներ հրատարակած է Պատրիարքարանի գիւնհագետութեան ծանր պաշտօնը վարած ժամանակ։

Չը մոռնամ ըսելու նաեւ Գալուստ Կոստանդին Մ. Նուպարի կարեւոր յօդուածները՝ որք Ծաղկի մէջ անպակաս էին։

*
* * *

Ինչ մ'ալ Պ. Գր. Զիլինկերեանի ուրիշ գրական երկերուն եւ անոր մատուցած ծառայութեանց վրայ խօսիմ։

Նա ի պատանեկութենէ շատ փափաք ունէր ընկերութեան օգտակար անդամ մ'ըլլալ, ուստի երբ Յովհ. Սիմոնեանի վաճառատունն էր, իր զբաղումներէն ժամանակ գտնելով Ֆրանսերէնէ ի Տաճկերէն թարգմանած էր Շարպարիանի «Սոն Ապենսերաժըն սէր կիլզեշքի օշան վոզուար»։ Մանուկ աղա Սաչիկեան որ գրականութեան բարեկամ անձ մ'էր՝ ակնհայտ եւ ըլլալով սոյն պատանւոյն արժանիքին, համակրեցաւ անոր, եւ Զիլինկերեանի այս թարգմանութեան նախախայրիքը տեսնելով՝ ուզեց տպագրութեան ծախքն ինքն ընկնով՝ զայն ի լոյս ընծայել, որ 1860ին հրատարակուեցաւ։

Պատանի հասակէն ինքնօգնութեամբ այսչափ ֆրանսերէնի եւ տաճկերէնի մէջ յառաջանալը շատերուն մեծ զարմանք պատճառած էր։

Երիտասարդութեան մէջ Ծաղիկ Հանդեսը զաղբեցունելու մօտ, սկսաւ ինքնաբերաբար հետզհետէ ձեռք զարնել ֆրանսացի նշանաւոր հեղինակներու երկերը թարգմանել, Հայ գրականութեան մէջ կարեւոր տեղ մը կը բռնեն իր հմտալից թարգմանութիւնները։ Օտարազգիք անպամ իմանալով որ հայը շատ տարիներէ ի վեր թարգմանուած ունի Լամարքիսի «Ռաֆայէլ»ը եւ Վիգորի Հիլկոյի «Թընուառներ»ը հայ գրական յառաջգիմութեան վրայ գովեստիւք կը խօսին։

Ծաղիկի 1867 Ապրիլ 12 թիւ 133րդ «Լամարթինի Ռաֆայէլ»ը խորագրով այսպէս կը խօսի թէլեան էֆէստի։

«Մեզի հետ շատերը կը բաղձային այս ընտիր գործին թարգմանութիւնը ունենալ, այնպիսի թարգմանութիւն մը որ կատարելութեան պայմաններն, գեղեցկութիւն եւ ճշգրտութիւն ունենար, և բնագրին կենդանի զոյները խօսուն և բնական նկարագրութիւններն անփոփոխ պահէր իր վրայ։ Ուրախութեամբ կը տեսնենք որ մեր փափաքը կը պտակուի այսօր Պ. Զիլինկերեանի թարգմանութեամբ, որու երկու լեզուաց մէջ ունեցած հմտութիւնը, վառվռուն և յաջողակ գրիչը հաստատուն երաշխաւորութիւններ են որ իր թարգմանութիւնը պիտի պատասխանէ նիւոյն ընտրութեան և մեծ արժէք պիտի ստանայ բանասիրաց առջև»։

«ԹՅՈՒՆԱՌՆԵՐ»ը արդէն յայտնի է թէ ձեռնուած է մեծահռչակ բանաստեղծ-հեղինակին։

Մասիսի հմուտ խմբագիրը Պ. Կարապետ Իւթիւճեան, այն տաեան իր մէկ նամակով կը շնորհաւորէր Պ. Զիլինկիրեանը եւ ի մէջ այլոց կը զարմանար այս ծանր ձեռնարկութիւնն ի գլուխ հանելուն համար, եւ կ'ըսէր անկեղծաբար իւր նամակին մէջ «եթէ «Թշուառներ»-ը թարգմանութիւնը ինձ առաջարկէին չպիտի համարձակէի ընդունիլ»:

Պ. Զիլինկիրեանի թարգմանութիւնները լոկ վէպ չեն ընթերցողը զուարճացնելու համար, այլ վէպի ձեւով նոր զաղափար մը, գետական նոր լոյս մը, օգտակար նոր սկզբունք մը կը ցոլացնեն եւ տեսակ տեսակ զեղծումներու դարմաններ կ'առաջարկեն, եւ մարդկային ընկերութեան վէրքերը կը մատնանշեն, ի մի բան մարդկութիւնը ղէպի կատարելութիւն կ'առաջնորդեն:

Վերեւ յիշածներէս զատ Պ. Զիլինկիրեան թարգմանած է նաեւ հետեւեալ երկերը.

Էօթէն Սիւի «Մաթիւտ»ը չորս հատոր, Մարիոն Տը Լորմի «Խոստովանանք»ը հինգ հատոր, Օ. Ֆեօյյեի «Պարոն տը Գամօր» երկու հատոր, Ա. Բրեկլօի «Մանօն Լէսքօ» մէկ հատոր, Ա. Տը Միւսէի «Դարուս մէկ զաւակին խոստովանանք»ը երկու հատոր, Ժ. Սանի «Օրբորդ Լաքէնթինի» մէկ հատոր:

Իբրեւ ամբողջ հեղինակութիւն յիշատակութեան արժանի է Պ. Զիլինկիրեանի «Ուղեւորութիւն ի Կոստանդնուպօլիս» անուն վերջին գործը՝ որ ապուած է 1883ին Մ. Մամուրեան տպարանը, որու մէջ ընթերցողը պիտի գտնէ բաղմակողմանի եւ ներհուն խորհրդածութիւններ, կենդանի գոյներով նկարագրութիւններ:

Միթէ պարտաւոր չէ՞ հայը այսպիսի արդիւնաւոր անձնաւորութեանց երախտապարտ ըլլալ, որ 19րդ դարու հայ մատենագրութիւնը ճոխացուցած են իրենց ընտիր ընտիր երկերովը:

* * *

Պ. Գր. Զիլինկիրեան գործնականապէս ալ ոչ սակաւ ծառայութիւն մատուցած է:

Գաւառական Ժողովոյ մէջ ալ իր աթոռը ունեցած է, եւ բազմիցս օգտակար կարծիքներ յայտնած է յատենի Ժողովոյն, բայց տեսնելով որ քիչերը իրեն համաձիւն կը գտնուին, ստիպուեցաւ իւր հրաժարականը տալ ի սպառ:

Նոյնպէս քաղաքիս Ուսումնական Խորհրդոյն ալ անդամակցած է, բայց սոյն Խորհրդոյն մէջ դպրոցներու յառաջդիմութեան մասին իր յայտնած գաղափարները չիրականանալուն, անօգուտ սեպեց անուանական անդամակցութիւնը եւ հրաժարեցաւ:

Վարժարաններու մասին իր ունեցած գաղափարները ակն յայտնի կը տեսնուին Մաղիկի մէջ հրատարակած «Մտքի բանուորներ»ը վերնագրով չահաւէտ յօդուածներովը:

Ասկէ 40 տարի առաջ Ս. Մեսրոպեան վարժարանի մէջ տաճկերէն լեզուի ուսումը շատ ողորմելի վիճակի մէջ էր, օրինաւոր դասատուութիւն չկար ընաւ, ապէս եւ անկարող դասատուներ ըստ քմաց կը դասախօսէին, մանաւանդ ներկայիս պէս՝ չկային կանոնաւոր դասազրքեր եւ բառարաններ Դ. Զիլինկիրեան տաճկերէնի ուսման ապարդիւն վիճակը տեսնելով Ս. Մեսրոպեան վարժարանի մէջ, ի սէր մանկտւոյն յանձնառու եղաւ ժամանակի մը համար դասախօսել, եւ այնչափ արդիւնաւոր եղաւ իր դասախօսութիւնը՝ որ մինչեւ ցայսօր իսկ՝ իւր հասուցած աշակերտները կը վկայեն իրենց քաղած օգուտը, Բայց յետոյ տեսնելով որ այս գոհողութիւնը իւր մասնաւոր գործերուն մեծ շնորհակալ, կամովին հրաժարեցաւ:

* * *

Կեանքի ասպարէզին մէջ իր տաղանդովը ըրած յառաջադիմութեան վրայ կ'ուզեմ քանի մը խօսք ըսել:

Երբ վաճառականաց գրաւոր թարգմանութեան պաշտօնով կ'ըզբաղէր, յանկարծ մաքին մէջ նոր խորհուրդ մը ծաղեցաւ, եւ այս ասպարէզը նեղ գալով իրեն, ձեռնարկեց փաստաբանութեան հետամուտ ըլլալ, եւ Տէրութեանց Օրինադիրքերը ուսումնասիրելով, յաջողեցաւ քննութիւն տալ ի Պոլիս եւ փաստաբանի վկայագիր ընդունիլ: Հիմայ երեսուն տարիէ ի վեր խիստ պատուաւոր կերպով կը վարէ այս ծանր եւ փափուկ պաշտօնը, եւ առաջին կարգի փաստաբանի պատիւ եւ յարգանք կը վայելէ Իզմիրի ամենէ նշանաւոր վաճառական տուններէ:

* * *

Գր. Զիլինկիրեան ամուսնացած է 1867ին Օր. Վարդուհի Գաղտաղլեանի հետ՝ քոյր՝ Տիկին Մ. Մամուրեանի, որով ազգականութեան կապերով կապուած են Մամուրեան եւ Զիլինկիրեան ընտանիքները:

Դ. Զիլինկիրեանի ունեցած անհատական, ընտանեկան եւ ընկերային կեանքն ալ անցելոյն մէջ օրինակելի գաս մը կրնայ տալ մեր մտաւոր աշխատութեամբ զբաղողներուն, ուստի կ'արժէ որ անոր վրայ եւս ակնարկ մը նետենք:

Որչափ որ իւր բազմադիմի զբաղումները ունէր, բայց եւ այնպէս՝ այնչափ կանոնաւոր էին իւր գործերը, որ սրոյեալ ժամեր ալ ունէր զուարճանալով ու զբօսնելով իր մտաւորական կարողութեանց սպառած ոյժերը վերանորոգելու:

Երբ երեկոյին իւր զբաղմունքներէն կը մեկնէր մաքուր օդ ծծելու համար ծովեզր կ'երթար, եւ հոն քանի մը բարեկամներ զանելով գնդամուղ կը խաղար իբրեւ մարմնամարզ, իսկ գիշերը ընթրիքէն ետք՝ նորէն կ'ուզէր քանի մը ժամ զուարճութեամբ անցունել, երբեմն թղթախաղով, երբեմն թատրոն յաճախելով, իր ճաշակն այն-

չափ նրբացած էր գեղեցիկին եւ կատարեալին նկատմամբ, որ սիրահարն եղած էր հուսադախադի (օթերա) ներկայացմանց, թատրոնը իրեն խիստ հաճելի զբօսանքն էր, նաեւ մինչեւ ցարդ:

Գր. Չիլինկիրեան իր հոգեկան եւ ֆիզիքական կարողութիւնները հաւասարապէս միշտ դործունէութեան մէջ կը տանէ, ծուլութիւն բառը իւր բառարանին մէջ նշանակուած չէ: Եթէ քանի մը ժամ մտաւորական զբաղումով անցընէ, կը փոխէ աշխատութեան ձեւը, քանի մը ժամ ալ ֆիզիքապէս կազդուրուելու համար:

Այժմ եւս օրը չորս—հինգ ժամ իւր գրասենեակին մէջ մտաւոր աշխատութեամբ զբաղելէ ետք՝ կը զադրի գործելէ, մասնաւոր օրեր ալ ունի որ բոլորովին հանգիստ եւ ազատ կ'անցնէ, մանաւանդ ամառուան եղանակին մէջ: Ձմեռը քաղաքին մէջ բնակելով, երեկոյին Ֆլիւպ կ'երթայ, որ Իզմիրի նշանաւոր վաճառականաց աղումն է, հոն քանի մը ժամ ըստ հաճոյս գումարձանալով բարեկամաց հետ ժամանակ կ'անցնէ, Խակ ամառը գիւղը իր ծովեղերեայ ամառանոցը կը փոխադրուի Ոգելից ըմպելիք, ծխախոտ բնաւ չգործածեր:

Ամառը իր հանդստեան օրերուն մէջ ունի որոշեալ ժամեր, երբ առտու ծովը քաղցրասիւք զեփեւսով կը ծածանի, իրբու գուարճութիւն նաւակը մտնելով՝ նաւավարին թիավարութեամբ ծովուն մէջ բաւական յառաջանալէ ետք՝ ձկնորսութեամբ կ'ըլբաղի եւ առաւօտեան անապակ եւ ջինջ օդը ձկնով ու թոքերը զօրացնելով ուրախ գումարթ իւր բնակարանը կը վերադառնայ:

Որչափ որ յիշողութիւնս ներեց ջանացի համառօտակը ուրուագծել Գր. Չիլինկիրեանի կենսագրութիւնը, եւ զայն ներկայ սերունդին ներկայացնել պարտականութիւն մը համարեցի, խոստանալով հետզհետէ ուրուագծել Իզմիրի ծանօթ գէմքերէ մի քանինները եւս:

ԹՈՐԳՈՄ

Ճ Ե Ր Մ Ա Կ ՈՒ Ս Ե Ի

Պ. Ս. ՐԱԳՈՅՐԻՆԵՆ ԵՏԵԻԸ

Անոնք որ սիրոյ մէջ պատրանքներ կրած, խաբուած, լքուած, արհամարհուած ու ատուած են՝ աշխարհս թատերաբեմ ո'ւնէ աղաղակած են:

Անոնք որ կեանքի ասպարէզին մէջ չեն յաջողած եւ երեւակայական բարձրութիւններէ վար գլորած են, նոյն բացազանչութիւնը արձակած են:

Կան զասակարգեր ալ որոնք իրենք զիրենք խաբած, ինքզինքնին բարձր դասնած եւ միամտօրէն կարծած են՝ որ կրցած են ա-

մենու կլլեցնել՝ թէ իրենք անհրաժեշտ տարրը կ'կազմեն մարդկային ընկերութեան եւ առանց իրենց՝ չիք փրկութիւն, մեղադրելի չեն այսպիսիներն՝ այլ արդարատեղի:

Բայց ամենէ զարմանալին ինծի համար, ու եւ է անհատականութեան մը շուրջ կազմուած չինովի համբաւն է, անոր առջեւ խնկուած ծուխն է եւ յարաշարժ բուրժուոն, որ անընդհատ կ'երկարի դէպի անոր, փառաբանելու համար ինչ որ չկայ, ինչ որ իրականին մէջ դոյութիւն չունի, ինչ որ դրականապէս ապացուցուած չէ:

Եւ այս տեսակ անհատներ շատ կան մեր մէջ եւ միշտ պիտի ըլլան, որովհետեւ յանցաւորն իրենք չեն, այլ պաշտելու եւ գովելու համար յատկապէս ստեղծուած կարգ մը անձեր, որոնք իրենց կուռքին շուրջ կ'զառնան, կ'ծոին, կ'շոյն, կ'մեծաբեն, կ'ծնրադրեն եւ անպատճառ կուզեն որ ամբողջ, զանգուածը, խուժանն իրենց քայլերուն հետեւի, իրենց քարոզածն՝ ընդունի, իրենց գովածը՝ պաշտէ: Ապացոյց, փաստ, գո՞րծ, ինչ հարկ, պէտք է մինչեւ վերջ հաւատայ անոնց խօսքին:

Եւ ո՞վ որ կրնայ հակառակը պնդել, ո՞վ որ կրնայ տարբեր մշտածել, իրենց կուռքը չպաշտել, անոր անսեռանելի արժանիքն եւ տաղանդը չգնահատել, պարզապէս տխուր մը, անպատճառ չահաւելը մը կ'նկատուի, եթէ քիչ մ'ալ առաջ երթայ՝ իմաստակ մը, տգէտ մը կ'հռչակուի, եթէ քայլ մ'ալ առնէ՝ կրնայ գլխուն փորձանքներ բերել եւ մինչեւ անգամ արդեւափակ ըլլալ՝ իբրեւ յիմար:

Ի՞նչ ըսել է չհաւնիլ, ի՞նչ ըսել է քննադատել, ի՞նչ ըսել է չինծու համբաւի մը վրայ ձգուած վարագոյրին մէկ ծայրը վեր առնելու մշտակար ճիգեր թափել, այդ համբաւը տապալելու աշխատիլ, տարիներէ ի վեր կազմուած, ձուլուած, կաղապարուած համբաւ մը մէկ հարուածով տապալելու ելնել, կտրելի՞ բան է, պարզապէս ոճիր մ'է, այնպէս չէ՞ . . . :

Ուրիմն ի՞նչ ընելու է. շատ պարզ բան մը, թեւերը ծալելու, ձեռքերը չփելու, կամ բուրժու մ'առնելու եւ խուսիկ ծխելու է, մինչեւ որ այդ բուրժուոն ինքնին չըջի, մէջի կրակները զետիլ թափին, բոց մը դոյաջնին եւ խնկելին ու խնկողն ի միասին հոյ ճաբակ ընեն, այսինքն երբ դործն դործէն անցած է արդէն եւ ամեն բան տալիսովրայ եղած . . . : Ահա այս է մեր սկզբունքի հիմը, մեր մտածելու եղանակն եւ գործելու ամենաճարպիկ ձեւը, ուրիմն եւ շանի մեղի . . . :

×

Բայց առանց ողբերգութեան կատալիքագութիւն չըլլար, երկուքն ալ զիրար կ'ամբողջացնեն աւելի աչքառու. դարձնելու համար կեանքի առեղծուածը:

Այսպէս կան կարգ մ'ալ մարդիկ որ իրենց շուքն երկարելու, մեծցնելու միակ միջոցը գտնել կարծած են՝ անոր ետեւէն վազելով:

ինքզինքնին մեծցնելով, իրենց անձին շուրջ աղմուկ հանելու ճգնելով, այս հիւանդութիւն մ'է որ զսնազան երեւոյթներով երեւան կուգայ եւ խառնուածքի ու կազմուածքի համեմատ փոփոխութիւններու կ'ենթարկուի:

Հուշակ հանելու համար ամէն միջոցներու դիմել իրենց սովորական դործն է: Խօսակցութեան մէջ, իրենց արհեստին մէջ՝ եթէ ունին, իրենց պաշտօնին մէջ, մինչեւ անգամ որպիսութիւնդ հարցնելու պարագային, բարեւ առնել տալու միջոցին՝ իրենք ղրբենք տարփողելու ատիթը ձեռքէ չեն փախցնիր, անոր համար հոգի կուտան, եթէ ատիթը ներկայանայ՝ դրամ ալ տալու պատրաստ են:

Երբեմն զառնուկի նման հեղ ու խոնար՝ կ'առնան, երբեմն անոր դիմակին տակ զայլերու կամ աղուէսներու կ'փոխունին՝ պարագային համեմատ:

Բժնիլ շողորթութիւ, սիրաշահելու համար ամենաստոր միջոցներու դիմել՝ սովորական դարձած՝ ձեւակերպութիւններ են իրենց համար: Բայց ի հարկին քսութեան ալ դիմելու չեն դիպելիր, մէկու մը վրայ չարախօսելու չեն վարանիր, բնականաբար իրենց շահուն եւ իրենց համբաւին համար նպաստուոր խայծ մը տեսնելով անոր մէջ:

Այսպիսիները տարօրինակ չափախօսութեամբ մ'ալ օժտուած են, կ'խօսին, կ'շարժին, կ'օրօրունին, երբեմն կողմնակի կ'աւելին, կ'սկսին խօսիլ ու խօսիլ, եւ ի՞նչ է իրենց ըսածը, հաւատացէ՛ք, ոչնչաբանութիւններ, ունայնախօսութիւններ, դոց ըրած ղեղեցիկ բառերու կուտակումներ, որոնք իմաստ չունին, զաղափար մը չեն պարունակելու: Տգէտ մը խաբելու համար սակայն բաւ է այսքանը: Մեծամիտ թռիչներ կուտան իրենց խօսելակերպին, իրենց հասակէն մեծ զաղափարներ կ'արտայայտեն, աչքերուդ մէջ ուղղակի կ'տեղադրեն իրենց ակնարկն, ակնապիշ կ'նային քեզի՝ իրենց խօսած պահուն, որովհետեւ այսպիսիները յանդգնութեան հետ անլուր լսողութիւն մ'ալ ունին, միամտօրէն կ'կարծեն թէ՝ այս դրութեամբ միայն կրնան յաջողիլ իրենց քարոզած անհիթութեանց մէջ եւ այդ ձեւով իրենց կարեւորութիւնը հաստատել կ'յաջողին յաջո հասարակութեան՝ աւելի ճիշդ պիտի ըլլայ ըսել՝ ռաթիկին:

Եւ ի՞նչ արտաոգնութիւններ, ի՞նչ ծիծաղաշարժ շարժումներ, ժպիտներ, ակնարկներ, սէգ երեւոյթներ, յոխորտ քալուածքներ, զանազալ ու մերթ արագ թեւերու աջ ու անակ երկարումներ, ի՞նչ գլխու հակումներ ու բարձրալիզ կողմնակի ձեքծեքումներ, ամենքն ալ հայելիին առջեւ ուսումնասիրուած, չափուած, կշռուած ապահովապէս, եւ ինչո՞ւ՝ հասարակութիւնը խաբելու, իրենց անհրաժեշտութիւնն ու եւ է շրջանակներու մէջ ապահով հիմքու վրայ հաստատելու եւ շարունակ գործի մէջ գտնուելով իրենց անձին ռեփլանը ընելու համար:

Բայց կուգայ կ'հասնի վայրկեան մը որ այսպիսիներու ամբողջ զրամագլուխը կ'սպառի, կատակերգութիւնը երեւան կ'ելնէ, վարապոյրն ինքնին կ'իյնայ եւ երե չիյնայ ուրիշներ կ'պատռեն ու անոնց ճիւղաղային սիրտն ու հոգին բոլորովին մերկ կ'ցուցադրուի, եւ ասոնք հոչակ հանելու հիւանդութեան զոհերը կ'ըլլան:

Բայց իմ կարծիքով բուն յանցաւորներն այս խեղճերը չեն, այլ անոնք որոնք ականատես կ'ըլլան այսպիսիներու ելուէջներուն եւ գուշակելով իսկ անոնց վերջնական տխուր զայթուէն, անտարբեր կամ անփոյթ կ'զանուին զանոնք ուղիղ ու շիտակ ճամբուն մէջ բերելու եւ եթէ չգան՝ վտարելու:

×

Ինչ բարի ու օրհնեալ ժամանակներ են եղեր մեր պապերու ժամանակը:

Այս Աստուծոյ մարդիկ, երբ կ'հանդիպին եղեր՝ իրենց ժամանակին՝ այն տեսակ հաղուսագիւտ ու չնաչխարհիկ արարածներու արտաոցութիւններուն, կ'ըսեն եղեր իրենց մէջ, «Աստուած մեծ է, Աստուծոյ դատաստանն ալ աւելի մեծ, այս աշխարհիս մէջ իրենց կատակերգութիւնները պիտի քաւեն երբ անդիւ աշխարհն երթան եւ վերջին դատաստանի օրը՝ հասնի»:

Ես ալ այս կարծիքէն էի մինչեւ Երուսաղէմ գացած օրս, բայց հոն երթալ գալէս ետք, գաղափարս փոխեցի, ամօթ չէ կարծեմ, եւ ինչո՞ւ, որովհետեւ իմ կարծածիս պէս չէ եղեր միւս աշխարհի դորձոց ընթացքը:

Ըսեմ թէ ինչպէս:

Առաջարկեցին ինծի, քանի մը ոսկի տալ, վարադոյր քաշել տալու համար, Չհասկցայ թէ ինչ էր եւ բացատրութիւն ուզեցի:

Ահա մեր սրբակրօն եկեղեցականներուն տուած բացատրութիւնը:

Եկեղեցւոյ խորանին առջեւ զանուած դոց վարադոյրը քաշել տալով՝ մեր մեռիկներու առջեւ արքայութեան դուռը կ'բացուի եղեր: Կարծեմ չհասկցաք, ես ալ նախ եւ առաջ չհասկցայ, բայց իրողութիւնը այս է:

Եթէ 5-10 կամ աւելի ոսկի արուի եղեր վարադոյրը քաշելու, քանի մեռեալ որ ունիս ընտանիքիդ մէջ, ամէնքն մէկ խօսք՝ արքայութիւն կ'մտնեն եղեր, որչափ քիչ ըլլայ գումարն այնքան քիչ հոգի կ'մտնէ եղեր ներս, եւ թէեւ չըսին՝ բայց կ'երեւակայեմ թէ, առաջնութեան կարգով պէտք է ըլլայ . . .

Ահա թէ ուր տեղուանքը կ'զանուին մեր կրօնի պահապան սրբազորներու սկզբունքները:

Ահա թէ ինչո՞ւ, հանդերձեալի վախն անհետացած է աշխարհէս եւ մահաւանդ անամօթութեամբ չաղուածներու սրտէն:

Մինչդեռ առաջ վարադոյրին քաշուելուն կ'սպասէին մարդիկ, զիմակները վար առնելու համար, այժմ ատոր ալ պէտք չ'մնար, քանի որ վարադոյր կ'քաշեն արքայութիւն մտնելու համար, խառն ի խուռն զիմակաւոր ու անդիմակ . . .

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՄԵՐ ԿԵԱՆՈՒՅՆ

✱ Անցեալ հինգշաբթի օր Ռուսմանական շոգենաւով քաղաքէս մեկնեցաւ Ս. Առաջնորդ Հայրը՝ Պօլսոյ ճամբով երթալու համար Արմաշ ուր պիտի կատարէ չորս սարկաւազներու ձեռնադրութիւնը։ Ինչպէս կ'յիշուի, յիշեալ ընծայացուները փափաք յայտնած էին իրենց ուսուցչին ձեռամբ իսկ կոչուելու արեղայութեան և Դուրեան Սրբազան՝ իր աշակերտաց այդ օրինաւոր փափաքին զոհաբոս տալու համար է որ կ'ձեռնարկէ այս ճամբորդութեան։ Ձեռնադրութիւնը պիտի կատարուի Կամողիկէի տօնին օրը և կ'յուսացուի որ Ս. Առաջնորդ Հայրը 3 շաբաթի չափ բացակայի իր ամոռէն։ Շոգենաւ ուղարկ գացած էին Գաւառական, Քաղաքական և Տնտեսական ժողովներու Ատենապետ էֆէնտիներն և նոյն ժողովներէ անդամներ։

✱ Անցեալ ուրբաթ օր, 3 Յունիս, կէսօրէն ետքը ժամը 4 1/2ին տեղի ունեցաւ Կրթաւէր Ընկերութեան Մանկապարտէզի ամալերջի հանդէսը՝ նոյն հաստատութեան մէջ և ի ներկայութեան բազմաթիւ կրթաւէր ծնողներու։ Երկու մօնուկները իրենց զուարթ երգերով, սիրուն արտասանութիւններով, տրամախօսութիւններով և յաջողակ մարզանքներով քանի մը հաճոյալի ժամեր անցնել տուին հանդիսականներուն որոնց դէմքին վրայ ակներեւ նկարուած կ'տեսնուէր զոհունակութեան և ուրախութեան արտայայտութիւն մը՝ ի տես իրենց փոքրիկներու յառաջդիմութեան։ Դիտել և ըիջ մընալ աչքի զարնող պարագայ մը եթէ կար՝ այն ալ անկիւններէն լեզուաւ երկար արտասանութիւններն էին որոնց ի բերան ուսումը և արտաբերութիւնը որքան ամօժանելի էր այդ փոքրիկներու մտքին և բերին համար, նոյնքան ձանձրացուցիչ էր հսնդիականներուն՝ անոնց ունկնդիր ըլլալը։ Յաւարտ հանդէսին տեղի ունեցաւ շրջանաւարտներու վկայականաց բաշխումը։

✱ Կ'սենք թէ նորընտիր Դատաւար

նական Խորհրդոյ անդամներէն Արթ. Տ. Արրահամ քահանայ Մանիկեան և Տիար Յովսէփ Մաղազաճեան իրենց հրաժարագիրը շրկած են Ս. Առաջնորդին։ Նոյնպէս Հիւանդանոցի Հոգաբարձու Յեան անգամակցութենէ հրաժարած է Տիար Յ. Ալիխար։

ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՍՂՈՒԹԻՒՆ

✱ Գոհութեամբ կ'տեղեկանանք մայրաքաղաքիս Սերթերէն թէ Կայս. բարեհաճ իրատէի մը համաձայն՝ Ներքին գործոց նախարարութեանց փութացման Յանձնաժողովին անդամ Վսեմ. Քէմալ էֆէնտի՝ Տպագրական Տեսուչ անուանուեր է։ Ա. Մամուլ իր սլոտգին շնորհաւորութիւնները կ'յայտնէ Վսեմ. Քէմալ էֆէնտիի՝ Կայս. այս շնորհին արժանանալուն առթիւ։

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

✱ Ստացանք Տիար Ահարոն Մարեանի յօրինած Մօթիւ վարիւ անուն ձայնագրեալ նուազը ջութակի համար, զոր հեղինակը ձօնած է Եր. էֆ. Տ. Այդրէասեանի վաղամեռիկ զաւկին՝ Պարոյրի յիշատակին անոր մահուան առաջին տարեդարձին առթիւ։ Արուեստաւէր ջութակահարներու զննատման արժանի գործ մը. զինն է 5 զրշ։

ԺԱՄԱՆՈՒՄ

✱ Շաբթուս մէջ Անկիւպէն քաղաքս վերադարձան Տիարը Կարապետ Պալապանեան (անդամ Գաւառ. Ժողովոյ) և Հրանտ Պարքեան։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

✱ Ստացանք մասնագէտ դերձակ ուսուցիչ Մ. Գալէնտէր էֆի հեղինակած ԱՌՁԵՌՆ ԶՆՈՒ ՈՒ ԿԱՐ գործը, իր Էւաի բարեկփոխած ու ճոխացած մէկ հատորն է՝ առանց կարգաւորին։ Զեւագիտական նկարներով զարդարուն՝ օգտակար ու զինկ հատոր մըն է՝ յանձնարարելի ամէն ընտանիքներու։ Գինն է 30 զրշ։

Խմբագիր - Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

✱ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա. Մամուլի բաժանորդագրուածիւնը բացարձակապէս կԱՆԽԻԿ է: Երբէք նկատողութեան չպիտի առնուին՝ առանց բաժանորդագրին ներփակման՝ եղած դիմումները: Բաժնեզինք կրնան զրկուիլ Մանտաբոսթալ, փ. զրով և կամ Թղթատան բուլով 20 հատ 1 զրուշնոց բուլը 20 զրուշի հաշւով: Կորսուած Թերթեր վերստանալ փափաքող պէտք է որ վճարեն անոնց գինը: Հասցէի փոփոխութեան պարագային անհրաժեշտ է երկու զրուշ զրկել: Չհրատարակուած յօդուածք ետ չեն տրուիր, եւ առանց բացառութեան անպատասխանի կ'մնայ այս առթիւ խնդրուած ո եւ է բացատրութիւն: Կ'ընդունուին նաեւ ծանուցումներ չափաւոր գիներով:

Ա. Մամուլի բաժանորդագրուածինն է՝

Թուրքիոյ համար տարեկան 50 վեցամսեայ 30 դրուշ
Արսասահմանի » » 12 ֆրանկ
Ռուսաստանի » » 5 ռուպլի
ՀԱՏԸ 40 Փարս

Ա. Մամուլ ձեռքէ կ'ծախուի Պօլիս և կեդրոնատեղին ու միակ զործակալն է Մեն. Պետրոս Էֆ. ԻՍԳԷՆՃԵՐԵԱՆ Չափաւորաբար, Մարտտեան խան կը գտնուի նաեւ ինչպէս Բելաի նոյնպէս և բոլոր լրագրավաճառներու և ծխափաճառն. բու մօտ հատը 40 փարսի:

Ուղղակի բաժանորդագրուել փափաքողք պէտք է դիմեն Խմբագրութեան՝
Հասցէ՝

م. ماموريان مخدومی — ازميز

« آر. و لیلان مامول » غزته سی صاحب امتیاز ومدير مسئولی

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ԽՄԲԱԳՐ - ՏԵՐՈՐԷՆ

« ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ »

Շարածածերմի

Իզմիր

M. MAMOURIAN FILS

RÉDACTEUR-PROPRIÉTAIRE

de la Revue Hebdomadaire

« AREVELIAN MAMOUL »

Smyrne

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Մանչումէր. — Ս. Զ. — Շնորհակալութեամբ ստացած էինք եւ զըրած անմիջապէս, թերեւս ուշ հասած ըլլայ ձեր ձեռքը:

Մարգուան. — Դործակալ. — Հ. Էֆ. Մ. Ի համար դեռ բան մը չենք ստացած:

Ռոստով. — Յ. Պ. — Կ'հաստատենք մեր նամակը: Կարգադրեցինք, պիտի զրկուին քանի մ'օրէն:

Թարսուս. — Կ. Պ. Գ. — Կրնաք ձեր պատողութիւնը ընել մեր Մէրսինի Դործակալին:

Ատանա. — Դործակալ. — Կ'սպասենք մեր վերջին նամակին սլոտասխանին:

Շ. Գարահիսար. — Դործակալ. — Ստացանք. Շնորհակալ պիտի ըլլանք եթէ Տիար Պ. Արզումանեանի հասցէն իմացնէք մեզի:

Բայու. — Կ. Վ. Ստացանք:

Էրզնկա. — Պ. Փ. — Ստացանք, վճարուեցաւ, սկսանք, կ'զրկուին:

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Գ. ՊՈՒՊԼԻ

Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Լ. ՄԵՍՐՈՊ

ՎԱՂԻՆԱԿ

ՏՕՔԹ. Մ. ՌԷԹԷՈՍԵԱՆ

ՎԱՐՍԱՄ

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Տիար	— Տիար ԳԱԼՈՒՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ
Սրբ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԲԷՏ Խ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ	— Սրբ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԲԷՏ Խ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ
Տիար ՄԻԶԲԱՆ ԼԱՄՊԱՃԵԱՆ	— Տիար ՄԻԶԲԱՆ ԼԱՄՊԱՃԵԱՆ
Առանա	— » ՅԱԿՈԲ ԶԱՄԱՐԵԱՆ
Գաճիքի	— » ՕԶԱՆ ԽՆՏԱՄԵԱՆ
Երզնկա	— » ՌՈՒԲԵՆ ՏՄՊՐԵԱՆ
Էալիքի	— » ԿԱՐԱՊԵՏ ԶԱՄԱՐԶՈՒՄԵԱՆ
Երզնկա	— » ԵՐՈՒԱՆՆԻ Տ ԱԶԱՐԵԱՆ
Թագար	— » ՅՈՎԶԱՆՆԵՍ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ
Իզմիա	— » ԳՐԻԳՈՐ ԱՇՃԵԱՆ
Կեսաբիա	— » ԶՄԱՅԵԱԿ ՌԻՂՈՒՐԼԵԱՆ
Կիրառու	— » ՆՇԱՆ ՕԶԱՆԵԱՆ
Կ Պոլիս	— » ՊԵՏՐՈՍ ԻՍԲԵՆՏԵՐԵԱՆ
Հալեպ	— » ԳԱՐԵԳԻՆ ԽԱՆՃԵԱՆ
Մ. - Ազիզ	— » ԳԱՐԵԳԻՆ ՊՅՈՅՃԵԱՆ
Մաղնիսա	— » ՌՈՒԲԵՆ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
Մալաթիա	— » ԽՈՍՐՈՎ ՔԵՇԻՇԵԱՆ
Մարգարա	— » ՅԱԿՈԲ Մ. ՍՐԱՊԵԱՆ
Մանչար	— » ՍԻՄՈՆ Յ. ԶԱԳՐԵԱՆ
Մալաթիա	— » ԱՐՏԱՇԵՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ
Մեքսիկա	— » ՅԱՐԳԵՍ ՍԻՄԵՆԵԱՆ
Շ. Գարաճիար	— » ԱՐՄԵՆԱԿ ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ
Չիգաճի	— » ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՂԱՍՐԲ
Պանա րմա	— » ԿԱՐԱՊԵՏ ԿԵԼԻՊՈԼԵԱՆ
Ռոմոսո	— » ՏԻԳՐԱՆ ՊԱՂՏԻԿԵԱՆ
Սամսոն	— » Լ. ԵՐ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
Սեբաստիա	— » ԱՐՄԵՆԱԿ ԹՈՐԳՈՍԵԱՆ
Տիարալեկ	— » ՊՈՂՈՍ ՎԱՂ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆԵԱՆ
Տրապիզոն	— » ՄԿՐՏԻՉ ԳԱՄՊԱՐԵԱՆ

Կը խնդրուի մեր յօդուածագիրներէն իրենց յօդուածները գրել
ՆԵՂ Թղթերու եւ անոնց ՄԷԿ էջին վրայ: